

دانشگاه پیام نور

مرکز مشهد

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات

گرایش: مبانی حقوق و فقه اسلامی

عنوان:

توهین، شایعه پراکنی، مزاحمت و نشر اکاذیب در فضای مجازی
از نظر فقه و حقوق (موضوعه)

استاد راهنما:

دکتر زهرا گواهی

استاد مشاور:

دکتر اعظم امینی

نگارنده:

زینب حقایقی رودی

تیرماه سال ۱۳۹۶

تایید هیات داوران

تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجناب زینب حقایقی رودی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته تخصصی در رشته الهیات مبانی فقه و حقوق که در تاریخ ۱۰/۴/۶۹۶ از پایان نامه خود تحت عنوان (توهین، شایعه، نشر اکاذیب و مزاحمت در فضای مجازی در فقه و حقوق) با کسب نمره ۱۶/۵ دفاع نموده ام، بدینوسیله متعهد می شوم.

- ۱) این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجناب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و .....) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.
- ۲) این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ مقاله، کتاب، ثبت اختراع و ..... از این پایان نامه را داشته باشم، با ذکر نام استادان راهنما و مشاور و درج نام دانشگاه پیام نور اقدام خواهم کرد.
- ۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب حقوقی ناشی از آن را می پذیرم و همچنین دانشگاه پیام نور مجاز است با اینجناب مطابق ضوابط و مقررات رفتار کند و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی

تاریخ و امضاء

سپاس گزاری :

بصفات الجلال و الاکرام

لله الحمد قبل کل کلام

صدر هر نامه ی نوکهن است

حمد او تاج تارک سخن است

پس از حمد و ارادت خاضعانه به درگاه خداوند منان ، صمیمانه از اساتید ارجمندم دکتر زهرا گواهی ودکتر اعظم امینی که با درک روزهای دشوار زندگی ام ، با سعه ی صدر و مشفقانه در تهیه این تحقیق راهنمایی و همراهی نمودند تشکر می کنم.

از درگاه خداوند متعال برای همه ی اندیشمندان و رهروان علم آرزوی موفقیت می نمایم .

توفیق رفیق راهتان باد .

جرائمی که تهدید علیه تمامیت معنوی اشخاص می باشند در قانون مجازات اسلامی تحت عنوان افترا (توهین)، نشر اکاذیب، قذف و... مورد بررسی قرار گرفته و شایعه نیز با علم بر اینکه نوعی دروغ پردازی محسوب می شود جزء مصادیق نشر اکاذیب است. از نظر فقهی و با در نظر گرفتن لزوم حفظ کرامت و حیثیت اشخاص، بر اساس آیات و روایات هر گونه عملی که موجب وهن شخصیت افراد گردد حرام و موجب حد و تعزیر است. از نظر حقوقی در ماده (۶۹۷ق.م.ا) توهین جرم انگاری شده و لفظ «هر وسیله ای» در متن این ماده دست محاکم قضایی را برای جرم انگاری توهین در فضای مجازی باز گذاشته لکن در مورد شایعه و نشر اکاذیب با در نظر گرفتن لفظ «اظهار اکاذیب» نوع وسیله چندان دخیل نبوده و اینترنت نیز می تواند وسیله اقدام به جرم باشد. هر چند ماده (۱۸ق.م.ر) این ابهام را کاملاً برطرف کرده است.

متاسفانه ویژگی های خاص فضای مجازی از قبیل گمنام بودن، در دسترس بودن و... جرائم توهین، شایعه، نشر اکاذیب و مزاحمت در فضای مجازی را امری مرسوم ساخته و مصونیت آزادی بیان در بسیاری از کشورها موجب افسارگسیختگی مجرمان مخصوصاً در توهین به مقدسات شده، اما نظام حقوقی ایران بدون در نظر گرفتن این مصونیت با تدوین قانون جرائم رایانه ای سعی کرده مانعی برای ترویج این اباحیگری باشد. هر چند این قوانین بازدارندگی لازم را نداشته و نیاز است با توجه به رشد سریع ابعاد فضای مجازی با بکارگیری نیروهای متخصص قوانین به روز شوند.

در این پایان نامه که از چهار فصل و با روش تحقیق کتابخانه ای گردآوری شده جرائم یاد شده از دیدگاه فقه و حقوق مورد بررسی قرار گرفته و تطبیقی از آنان در فضای مجازی و اثرات آن در هتک حرمت معنوی اشخاص انجام گرفته و در پایان با توجه به خلاءهای قانونی موجود در مقابله با جرائم فضای مجازی پیشنهاداتی برای رفع و پیشگیری از جرائم ارائه شد.

کلمات کلیدی: فضای مجازی، توهین و افترا، توهین به مقدسات، شایعه، نشر اکاذیب، مزاحمت.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
بیان مساله	۳
اهمیت موضوع	۳
سوالات تحقیق	۴
فرضیه های تحقیق	۵
اهداف تحقیق	۶
پیشینه ی تحقیق	۶
روش تحقیق	۷

فصل اول: فضای مجازی

۱-۱ تعریف فضای مجازی و تاریخچه	۹
۱-۲ ابعاد فضای مجازی	۱۱
۱-۲-۱ وب سایتها	۱۲
۱-۲-۲ وبلاگ ها	۱۲
۱-۲-۳ اتاق های گفتگو (چت روم ها)	۱۳
۱-۲-۴ شبکه های اجتماعی	۱۴
۱-۲-۵ بانک های اطلاعاتی	۱۵
۱-۲-۶ تلگرام	۱۶
۳-۱ تعریف جرم سایبری	۱۷
۴-۱ تاریخچه جرائم رایانه ای در جهان	۱۸
۵-۱ تاریخچه جرائم رایانه ای در ایران	۲۰
۶-۱ انگیزه جرم در فضای مجازی	۲۱
۷-۱ مجرمین سایبر	۲۱
۸-۱ انواع جرائم سایبری	۲۲
۱-۸-۱ جاسوسی رایانه ای	۲۳
۲-۸-۱ جعل کامپیوتری	۲۳

- ۳-۸-۱ افترا و نشر اکاذیب..... ۲۳
- ۹-۱ پلیس سایبری ۲۴
- ۱۰-۱ مجازات جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی ۲۶

فصل دوم: توهین و افترا

- ۱-۲ تعریف توهین..... ۳۲
- ۲-۲ توهین در اصطلاح حقوقی..... ۳۳
- ۳-۲ تعریف افترا..... ۳۴
- ۴-۲ مقایسه توهین و افترا..... ۳۸
- ۵-۲ شرایط تحقق جرم افترا..... ۴۰
- ۶-۲ مصادیق و عناصر توهین و افترا در قانون..... ۴۱
- ۱-۶-۲ عنصر قانونی ۴۱
- ۲-۶-۲ عنصر مادی ۴۲
- ۳-۶-۲ عنصر معنوی ۴۳
- ۷-۲ انواع توهین ۴۴
- ۱-۷-۲ توهین ساده ۴۵
- ۲-۷-۲ توهین مشدد..... ۴۵
- ۳-۷-۲ توهین بوسیله مطبوعات ۴۶
- ۸-۲ اهانت در فقه اسلامی ۴۸
- ۱-۸-۲ آیات و روایات در باره توهین به دیگران..... ۴۹
- ۲-۸-۲ اهانت به مقدسات اسلام..... ۵۲
- ۳-۸-۲ توهین به مقدسات در فضای مجازی ۵۶
- ۹-۲ توهین و افترا در فضای مجازی ۵۷
- ۱۰-۲ مجازات حقوقی توهین و افترا ۶۱
- ۱۱-۲ علل رواج توهین در فضای مجازی ۶۵

فصل سوم : شایعه و نشر اکاذیب

- ۱-۳ معنای لغوی واصطلاحی شایعه..... ۶۸
- ۲-۳ انواع شایعه ۷۰
- ۳-۳ شایعه ونشر اکاذیب از دیدگاه اسلام..... ۷۳
- ۴-۳ تاثیر شایعه بر افکار عمومی..... ۷۵
- ۵-۳ معنای لغوی و اصطلاحی نشر اکاذیب ۷۸
- ۶-۳ شایعه ونشر اکاذیب در فضای مجازی ۷۹
- ۷-۳ جرم نشر اکاذیب ومجازات آن در قانون..... ۸۱

فصل چهارم : مزاحمت

- ۱-۴ معنای لغوی واصطلاحی مزاحمت ۸۶
- ۲-۴ مزاحمت در قران وروایات ۸۶
- ۳-۴ مزاحمت از دیدگاه حقوقی..... ۸۸
- ۳-۴ مزاحمت مجازی چیست..... ۹۰
- ۴-۴ ویژگیهای مزاحمان اینترنتی..... ۹۱
- ۵-۴ جزای حقوقی مزاحمت در فضای مجازی ۹۱
- نتیجه گیری ۹۴
- پیشنهادات..... ۹۶

از نظر تاریخی حمایت از آزادی معنوی افراد مانند آزادی جسم از گذشته مورد توجه ادیان الهی و قوانین موضوعه بشری قرار گرفته و هرگونه تعرض به حیثیت و شرافت اشخاص تحت عناوین مجرمانه افترا و قذف و توهین و فحاشی به اشخاص قابل تعقیب کیفری و مستحق عقوبت اخروی یا مجازات شناخته شده است. (سعیدی، ۱۳۹۰: ۲)

از آنجایی که محیط سایبر، محیطی مخفی، آزاد و نامحدود است، احتیاج به نظم دارد. مجرمین سایبر، از رایانه به عنوان کانونی مخفی، امن و مطمئن در راستای رسیدن به مقاصد شوم خود بهره می گیرند. در حقیقت، حس پوشیده ماندن اعمال ارتكابی و عدم کشف آنها که ناشی از عدم نظارت دقیق و مؤثر بر محیط سایبر است و نیز این موضوع که آثار جرایم ارتكابی در این محیط معمولاً باقی نمی ماند، به بزهکاران این دنیای خیالی فراغ بال می دهد که به دور از دیدگان شماتت بار پلیس و مردم، خواسته های شیرانه ی خود را به راحتی به معرض اجرا بگذارند. (شیرزاد، ۱۳۸۸: ۱۱)

مجموعه ی جرائم توهین، افترا، شایعه، نشر اکاذیب و مزاحمت از جرائم علیه حیثیت و شرافت افراد است. که به تازگی نیز از طریق رایانه در سطح گسترده ای ارتكاب می یابد. این روزها شاهد رواج توهین و فحاشی در فضای مجازی هستیم، این هنجار شکنی که گویا حد و مرز، سن و سال و شخصیت نمی شناسد به شدت موجب کاهش صبر و افزایش بی اعتمادی در جامعه شده است. در این میان اگر چه قانون جرایم رایانه ای (مصوب ۱۳۸۸) مستقیماً وارد عمل شده و سعی شده نقش بازدارندگی خود را ایفا نماید لیکن بدلیل سرعت پیشرفت رایانه و به تبع آن جرم های رایانه ای، نتوانسته تمام جوانب آن را تحت پوشش قرار دهد. به تعبیر محققین، پیشرفت اینترنت و فضای مجازی و به تبع آن جرائم مجازی، بقدری سریع صورت می گیرد که نه تنها قوانین موجود کفایت رسیدگی به آن را ندارند بلکه بسیاری از واژه های جدید مرتبط با جرائم رایانه ای برای حقوقدانان جدید و نامفهوم است. اگر چه با تعبیر و تفسیر صحیح قانون هر عملی که بوسیله ی رایانه و امکانات وابسته به آن موجب هتک حیثیت اشخاص شود، تحت عنوان جرم قابل بررسی و پی گیری خواهد بود. اما تطبیق جرائم سنتی محدود، با جرائم در حال گسترش اینترنتی، برای قضات و محاکم قضایی

اولا کاری مشکل و ناممکن می نماید ثانيا: در صورت عدم قانونگذاری متناسب با جرم، تطبیق سلیقه ای موجب برخورد متفاوت با مجرمانی با جرم های مشابه می شود. .

وقتی به تنوع ابزارها و اهداف دشمن در تهاجم فرهنگی نگاه می کنیم، متوجه می شویم که یکی از اهداف دشمن در تهاجم فرهنگی این است که جریان ادب و هنر و فرهنگ انقلابی را در کشور تحقیر کرده و به انزوا بکشاند، که فحاشی و تندگویی در همین راستا قابل بررسی است.

اعمال مجازات های قدیمی برای جرائم نوین سایبری نه تنها اهداف مجازات را برآورده نمی کند بلکه تمامی آثار منفی اعمال مجازات، از قبیل معاشرت با بزهکاران حرفه ای، دوری از خانواده و پیامدهای منفی ناشی از آن و ... را به همراه دارد. اعمال مجازات های شدید در این جرائم، علاوه بر اینکه سودمند نیست، در عمل نمی تواند ممکن باشد زیرا درصد بالایی از مجرمان سایبری را نوجوانانی که به سن مسئولیت کیفری نرسیده اند تشکیل می دهند. (حاجی ده آبادی و سلیمی ، ۱۳۹۳:۷۳) در این راستا حضور متخصصان سایر در زمینه های مختلف قانونگذاری، قضاوت، تحقیق و کشف جرم، اجتناب ناپذیر است. (جوان جعفری، ۱۳۸۵:۳۱)

در این پایان نامه سعی شده علاوه با تشریح اهمیت موضوع، بیان نوع جرائم و نگاه نو به رفتار افراد در فضای مجازی و قوانین مربوط به جرائم (اهانت، افترا، نشر اکاذیب و مزاحمت) مورد بررسی قرار گیرد.

بیان مساله

عصر جدید یا عصر دیجیتال، تغییرات شگرفی را در حوزه های مختلف به وجود آورده، فناوری اطلاعات ما را در آستانه انقلابی مهم و بنیادی قرار داده، نگاه دین مبین اسلام به مسأله حیثیت و حفظ حرمت اشخاص جامع و مبتنی بر نوع دوستی و سعادت دنیا و آخرت است. فضای مجازی به سبب ویژگی های خاص خود و از بین بردن مرزهای زمانی و مکانی و شکسته شدن حریم ها در محاورات اجتماعی، نوعی اختلاط فرهنگی بین گروه ها ایجاد کرده که لزوم آشنایی با فرهنگ استفاده و آگاهی از جرائم مرتبط با آن و همچنین آگاهی از حقوق قانونی اشخاص برای پیگیری جرائم علیه شخصیت معنوی افراد، به شدت ضروری به نظر می رسد.

اهمیت موضوع

حفظ حریم شخصی افراد در جامعه و حفظ شخصیت و کرامت انسانی اهمیت پرداختن به این موضوع را دوچندان می نماید. آیت اله مصباح یزدی می فرماید پس از حق حیات در ردیف مهمترین حقوق انسانی حفظ شخصیت افراد است، افراد در جامعه غیر از آنکه باید تامین جانی داشته باشند باید عرض و آبرو و حیثیت و کرامتشان در جامعه محفوظ بماند و مورد تجاوز دیگران قرار نگیرد. (نوروزی، ۱۳۹۰: ۲۶۱) با توجه به اهمیت فضای مجازی در توسعه جوامع، در جامعه ما نیز در سال های اخیر به فن آوری اطلاعات و ارتباطات توجه زیادی شده است. ولی در این رابطه آسیب های جدی وجود دارد که باید به ریشه یابی آن پرداخت. و به جرات می توان گفت هتک حرمت در فضای مجازی از مهمترین آسیب های آن است. براساس آمار منتشر شده از سوی مرکز آمار ایران هم اکنون ضریب نفوذ اینترنت در جهان در هر ۱۰۰ نفر ۳۹ نفر است در آمریکا شمالی هر صد نفر ۷۶ نفر و این آمار در ایران ۵۳ نفر است. (اکبری تبار و اسکندری، ۱۳۹۲: ۲۱) پیش بینی می شود آمار کاربران فضای مجازی تا سال ۲۰۲۰ به بیش از ۷۰ درصد جمعیت جهان برسد و این از آمار مجموع کسانی که در جهان به آب و برق دسترسی دارند بیشتر است. (سیاح طاهری و همکاران، بی تا: ۳۸) سرعت پیشرفت اینترنت و استقبال جوانان از اینترنت و امکانات وابسته به آن (مخصوصاً تلگرام) به قدری است که پس از گذشت سه سال از تحقیق «مرادی» درباره درصد استفاده کنندگان ایرانی از اینترنت، هم اکنون یعنی در اواخر سال ۹۵ بر اساس آمار های رسمی و سایت های معتبر

جهانی، رتبه ایران به ۱۶ کاهش یافته است. شاید زندگی مجازی برخی از ما این روزها شلوغ تر و پرشور تر از زندگی روزمره مان باشد. ساعت آنلاین بودن برخی افراد به کمک تبلت ها و تلفن های همراه به ۲۴ ساعت می رسد! به ویژه شبکه های اجتماعی و برنامه های ارتباطی اینترنتی در این زندگی آنلاین سهم ویژه ای را دارند. روزی جامعه شناسان و روان شناسان نگران پیامدها و آسیب های ارتباط میان فردی ضربه خورده از پیامک ها بودند که رابطه ها را منحصر به یک پیام چند خطی کرده اند اما این روزها زندگی شخصی افراد در لایه های درونی تر مجازی نسبت به زندگی اجتماعی حقیقی آنها خزیده است. این زندگی انفرادی را فیس بوک، گوگل پلاس و اینستاگرام، وایبر و تلگرام به انحصار خود در آورده اند.

در استفاده از تلگرام با ۴۵ میلیون عضو فعال تقریباً نیمی از کاربران تلگرام ایرانیان هستند که اکثراً قشر جوان و نوجوان کشورند، یعنی گروهی از جامعه که هنوز به پختگی فرهنگی و اجتماعی نرسیده اند و براساس حس کنجکاوی و یادگیری، ذهنشان پذیرای هرگونه اطلاعات درست و غلطی است که در فضای مجازی پخش می گردد. و تلگرام فضای مجازی نقش بسزایی در تغییر هویت فرهنگی آنها دارد. اما انفرادی شدن زندگی اجتماعی و حضور آزادانه وبی پروا در همه ی زوایای پیدا و پنهان آن و رابطه با افراد در فضای مجازی در بیان بهتر نوع فرهنگ زندگی مجازی افراد ایرادی است که قسمتی از دومین جرائم اینترنتی کشور با عنوان جرائم غیر اخلاقی را یدک می کشد.

سوالات تحقیق

۱. موضوع جرمهای توهین، افترا، شایعه پراکنی و مزاحمت در فضای مجازی چیست؟

۲. جرم های فوق مطلق هستند یا مقید؟

۳. مجازات جرمهای توهین، افترا، شایعه پراکنی و مزاحمت در فضای مجازی با موارد سنتی آن یکسان است؟

۴. آیا قانون مجازات رایانه ای تعریف کامل و روشنی از توهین، افترا، شایعه پراکنی و مزاحمت به عنوان جرم نموده است؟

۵. آیا مجازات های قانونی در این موارد بازدارنده است؟

۶. آیا ساختار فرهنگی اجتماعی و فیزیکی جامعه در بروز جرم های توهین، افترا، شایعه پراکنی و مزاحمت در دنیای مجازی موثر است؟

فرضیه های تحقیق

۱. موضوع جرمهای «توهین، افترا، شایعه پراکنی و مزاحمت در فضای مجازی» حیثیت و شرافت انسان است.

۲. جرائم موضوع تحقیق از حیث نتیجه می توانند مطلق باشند.

۳. مجازات های جرم های رایانه ای بطور خاص جرم انگاری نشده لذا علیرغم اینکه به دلیل وسعت اثر، باید نسبت به نوع سنتی شدید تر باشد، هم سطح و در پاره ای مواقع پایین تر از آن است.

۴. قانون مجازات رایانه ای تعریف واضحی که در برگیرنده همه ی مصادیق جرم ها علیه حیثیت معنوی افراد باشد ارائه ننموده است.

۵. قوانین جرائم رایانه ی بیشتر بر جرمهای سنتی رایانه متمرکز شده و در بیان جرائم اینترنتی تلاش کافی را ننموده لذا از بازدارندگی کافی برخوردار نمی باشد.

۶. ساختار فرهنگی جوامع و نوع فرهنگ استفاده از ابزار و امکانات جدید در بروز جرم ها موثر می باشد.

اهداف تحقیق

۱. تبیین ارکان قانونی جرائم «توهین، افترا، شایعه پراکنی و مزاحمت در فضای مجازی».
۲. تبیین ارکان فقهی جرائم «توهین، افترا، شایعه پراکنی و مزاحمت در فضای مجازی».
۳. تبیین خلاءهای قانونی برای برخورد مناسب با جرمهای «توهین، افترا، شایعه پراکنی و مزاحمت در فضای مجازی»
۴. تقویت نقاط قوت قانون جرائم رایانه ای برای برخورد با جرائم موضوع تحقیق.
۵. تبیین راههای قانونی و روشنگری بزه دیدگان جهت پیگیری جرم ها از مجرای قانون.
۶. نمایاندن قوت ضعف قانون و توجه دادن قانونگذار محترم برای تکمیل قوانین مربوط به این جرائم.
۷. تجمیع جرائم رایانه ای که حیثیت اجتماع و افراد را مد نظر دارند و تطبیق قوانین فقهی و حقوقی مربوط به آن در این تحقیق می تواند مرجع مناسبی برای استفاده از قضات محترم جهت رسیدگی هر چه بهتر عدالت کیفری در جامعه شود.

پیشینه تحقیق

باتوجه به روند روبه رشد استفاده از فضای مجازی و افزایش کاربران آن و سلطه و حاکمیت این فضا بر ارکان زندگی، بنا بر ضرورت تحقیقات فراوانی در مورد جرائم فضای مجازی، تطبیق جرائم فضای مجازی با دنیای واقعی و.. انجام شده که هدف همه آنها عموماً فرهنگ سازی، تطبیق قانونی جرائم و آگاه سازی بزه کاران و بزه دیدگان از جرائم و حق حقوق شهروندی بوده است تا سرعت نشر و انتشار در این دنیا که از آن به «غرب وحشی جدید» یاد شده موجب افسار گسیختگی و بی قانونی در آن نشود.

جوان جعفری در سال ۱۳۸۵ در مقاله ای جرائم سایبری و چالشهای نوین سیاست کیفری را مورد بررسی قرار می دهد. و مقالات محققین جوان در همایش منطقه ای چالشهای جرائم رایانه ای در عصر

امروز (مرکز دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه، ۱۳۹۰) از دیگر تحقیقات موثر در این فضا است و بسیار مورد استفاده قرار گرفت.

شیرزاد (۱۳۸۶) در تحقیقی به نام ((بررسی جرائم رایانه ای در قلمرو حقوق کیفری ایران و حقوق بین الملل)) به بررسی ابعاد کیفری جرائم رایانه ای پرداخته است که در آن اشاره ای گذرا بر جرم های توهین و افترا و نشر اکاذیب هم شده اما از دیدگاه حقوقی مورد بررسی قرار نگرفته است.

لیکن در باره موضوع این مقاله بصورت خاص کار تحقیقی طبع و نشر نشده، اگر چه سایتهای مختلف بنا بر ضرورت مصاحبه ها و مقالاتی را بصورت پرسش و پاسخ از قضات، مسئولین، محققین، پلیس فتا و... منتشر نموده اند که مقاله حاضر با جمع بندی کلی آنها و مطابقت آن با قانون و فقه و حقوق آن را مدون نموده است.

روش تحقیق

در این تحقیق مثل بسیاری از تحقیقات حوزه علوم انسانی، از روش کتابخانه ای استفاده شده است. در بسیاری از تعاریف و مفاهیم مراجعه مستقیم به کتاب ها، و در مورد جرائم فضای مجازی که بدلیل نوپدید بودن کتاب های مرجع کم تری در دسترس بود، سعی شده از تحقیقات، مقالات و پایان نامه ها و بعضی از سایت های اینترنتی معتبر استفاده شود. و در پایان با تطبیق یافته ها با سوالات و فرضیه های تحقیق توصیه هایی جهت مقابله با جرائم رایانه ای و، حفظ حیثیت و شرافت اشخاص و پرکردن خلاء های قانونی مبارزه با جرائم ارائه شده است.

فصل اول :

فضای مجازی

۱-۱ تعریف فضای مجازی^۱ و تاریخچه پیدایش

سایبر به معنی مجازی و غیر ملموس می‌باشد. شکل‌گیری فضای مجازی با مفهومی که می‌شناسیم زمانی بود که نخستین رایانه‌ی همه منظوره تمام الکترونیک در سال ۱۹۴۶ در دانشگاه پنسیلوانیا توسط مهندس آمریکایی جان پرسپراکرت جونیور و فیزیکدان آمریکایی جان ویلیام ماوکلی ساخته شد. (دانسی، ۱۳۸۷: ۲۶۳) در اواخر دهه ۱۹۶۰ وزارت دفاع آمریکا برای حفظ امنیت رایانه‌ها و سهولت بخشیدن به ارتباطات خود در صورت تهاجم هسته‌ای در زمان جنگ یا بلایای طبیعی آرپانت را پدید آورد. (قلی زاده نوری، ۱۳۸۳: ۴۰۰) اندکی بعد دانشگاه‌ها و سایر نهاد‌های دانش‌مبنا شبکه‌های خاص خود را بوجود آوردند. این شبکه‌ها سرانجام با آرپانت ادغام شدند و در سال ۱۹۶۹ اینترنت شکل گرفت. (دانسی، ۱۳۸۷: ۲۷۲)

سایبر یک گستره بدون مرز است که نمی‌توان در برابر آن خطوط مقسم کشید یا با مرزهای طبیعی یا مصنوعی آن تکه و جدا ساخت. (فضلی، ۱۳۸۹، ۶۶)

واژه "فضای سایبر" را نخستین بار ویلیام گیسون^۲ نویسنده داستان علمی تخیلی در کتاب "نورومنس" در سال ۱۹۸۴ به کار برده است. فضای سایبر اگرچه اصطلاحی نسبتاً جدید است اما مفهوم آن جدید نیست و پیدایش این مفهوم همزمان با اختراع تلفن توسط الکساندر گراهام بل در سال ۱۸۷۶ بوده است. (دی آنجیلز، ۱۳۸۳: ۸)

اینترنت مجموعه‌ای از شبکه‌های کامپیوتری که ممکن است مشابه نباشند و بوسیله‌ی پل‌های ارتباطی به یکدیگر متصل می‌شوند. (قلی زاده نوری، ۱۳۸۳: ۴۰۰) در واقع سامانه‌ای جهانی از شبکه‌های رایانه‌ای به هم پیوسته است (سیاح طاهری و همکاران، بی تا: ۳۰) و به عنوان یک وسیله، دارای قابلیت عظیمی برای افزایش تنوع اطلاعات و سرگرمی‌ها در دسترس افراد و سازمان‌ها در سراسر جهان است. هر فرد متصل به اینترنت می‌تواند با هر کس در هر جای دنیا ارتباط برقرار کند و عقایدش را منتشر کند. (دانسی، ۱۳۸۷: ۲۷۳) فناوری‌های پیشرفته همانند رایانه، اینترنت و تلفن‌های همراه، مسایل و آسیب‌های خاصی را در اثر سوء مصرف و سوء استفاده از کاربری‌های آنها برای

^۱ Virtual Space
^۲ Gibson

افراد، خانواده ها و جوامع برای ملت های کمتر توسعه یافته و توسعه یافته یا پیشرفته ایجاد کرده اند. میتوان گفت در کنار انواع آسیب ها و ناهنجاری ها و انحرافات جهان واقعی همانند سرقت، روسپی گری و... انواع جدیدی از آسیب های اجتماعی پدید آمده که فناوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی واسطه و وسیله اصلی پدیداری آنها بوده است و این آسیبها یا در فضای واقعی پدید می آیند یا در فضای مجازی تسری پیدا می کنند یا اینکه منحصر ریشه در فضای مجازی دارند و امکان دارد در فضای واقعی امتداد پیدا کنند هر چند از منظر هستی شناختی هر دو جهان متعلق به جهان واحدی هستند. (عاملی، ۱۳۹۱: ۳)

نمی توان فضای مجازی را مترادف اینترنت دانست لیکن اینترنت ابزار ورود به فضای مجازی است (سیاح طاهری، بی تا: ۳۰) و برخلاف سایر رسانه ها، به لحاظ مجازی خود دنیایی در کنار دنیای واقعی ایجاد کرده است. و بر خلاف محیط های فیزیکی که در دنیای واقعی با مرزها و دیوارها از هم جدا می شوند فاقد هرگونه مرز تعیین کننده ای است. عصر جدید را عصر انقلاب در ارتباطات نامیده اند. روشن ترین نشانه ی این قرن انفجار اطلاعات است (سعیدی پور، ۱۳۸۷: ۶۷). امروزه انقلابی شگرف در فنون ارتباطی و اطلاعاتی بوجود آمده است. شکل گیری یک نظام ارتباطی نوین مبتنی بر زبان همگانی دیجیتالی، بنیاد جامعه را چنان دگرگون کرده که هیچگونه انزوا گزینی و کناره گیری را بر نمی تابد و حتی دور افتاده ترین و سستی ترین جوامع نیز از بستن مرز های خود بر روی جریان و شبکه های جهانی ناتوان هستند. (پرویزی، سرابی، کرمی، ۱۳۹۵: ۹۵)

رایج شدن فناوری اطلاعات^۱ و ارتباطات و گسترش روزافزون این فناوری منجر به تشکیل جامعه اطلاعاتی شده که بشر را به عصر اطلاعات وارد کرده است.

مهمترین ویژگی های فضای مجازی: هزینه ی پایین ورود، گمنام بودن، نامتقارن بودن در آسیب پذیری (درگاهی و رضوی، ۱۳۸۶: ۲۷۲-۲۶۵) جهانی و فرامرزی بودن، دسترسی دائم و آسان به اطلاعات، جذابیت، عدم وابستگی به زمان و مکان خاص (عاملی، ۱۳۹۰: ۱۷۴-۱۴۳) است. این ویژگی های منحصر به فرد موجب استقبال عظیم مردم در سراسر دنیا از آن شده است. این قابلیت ها به همان اندازه که جزء محاسن اینترنت به حساب می آید از طرفی جزء معایب آن به حساب می آید.

^۱ Information Technology

(سعیدی پور، ۱۳۸۷: ۷۴) در حقیقت اینترنت با همه ی ویژگیهای منحصر به فرد خود مانند شمشیر دو دم است که به همان اندازه که مفید است می تواند خطرناک باشد. اینترنت امروز مرزها را درنوردیده و انسانها را به هم متصل نموده و همه دنیا باهم همسایه شده اند (سیاح طاهری . بی تا: ۳۴) کاربران می توانند به هرگونه خدمات اطلاعاتی الکترونیکی دستیابی پیدا کنند، بدون در نظر گرفتن اینکه این اطلاعات و خدمات در کدام نقطه ی دنیا واقع شده است. ویژگی بارز عصر اینترنت ماده زدایی از زمان و مکان است. یعنی زمان و مکان و فضا در تراکم و شتاب فزاینده ی فناوری اطلاعات از مفهوم خود خارج می شوند. بگونه ای که به تعبیر ارتباط شناسان امروز در عصر اینترنت مرگ زمان و مکان فرارسیده است. و بقول « اکتاویوپاز » شاعر بزرگ آمریکای لاتین امروز هر خانه ای مرکز جهان است. (سعیدی پور ، ۱۳۸۷: ۷۲) محیط سایبر زمینه ی فعالیتهای اقتصادی مهم و ابزار ضروری برای انجام کلیه ی معاملات تجاری و در سطح بین المللی بدون دخالت مستقیم بشر را فراهم آورده است. محدوده ی فعالیت کاربراز محدوده ی مرزهای فیزیکی یک خانه یا یک محل کار و حتی مرزهای یک کشور خارج شده و در یک سطح کم هزینه هر کاربر می تواند در هر زمانی و در هر مکانی با مردم در هر نقطه ای از جهان ارتباط برقرار کند ، ملاقات کند و اطلاعات مبادله کند، بدون اینکه از محل واقعی و هویت فرد خبر داشته باشد.

۲-۱ ابعاد فضای مجازی

جهان امروز جهانی است که جامعه انسانی را مواجه با دو جهان موازی کرده است، (جهان اول جهان واقعی و جهان دوم جهان مجازی). جهان اول جهانی است که در آن زندگی و فعالیت اجتماعی عینی وجود دارد، جهان دوم جهانی است که انسان را در مواجهه با واقعیت های مجازی قرار می دهد. در جهان مجازی انسان با سرزمینی بی مرز و چند فرهنگی و در عین حال برخوردار از فضای واحد مواجه است. (عاملی، ۱۳۸۸: ۶) برای درک بهتر از ابعاد فضای مجازی نگاهی به تعریف "دورکیم" از جامعه (دنیای واقعی) می اندازیم. او می گوید: 'جامعه عبارت است از افرادی که گردهم جمع آمده اند و مناسبات و روابطی در میان آنها به وجود آمده، این روابط به وسیله ی مقررات، مؤسسات یا نهادهای اجتماعی مستحکم شده، همچنین برای اجراء این مناسبات و حفظ روابط، مکافات با ضمانت اجرائی وجود دارد' (قنادان و همکاران، ۱۳۷۶: ۶۰) کلمه های افراد، روابط، مقررات